

ТИПІЗАЦІЯ ЯК ШЛЯХ СТАНОВЛЕННЯ КУЛЬТУРНИХ ПРАКТИК САМОПРОЕКТУВАННЯ

Лебединська І.В. Типізація як шлях становлення культурних практик самопроєктування.

Анотація. У статті особистісне самопроєктування розглядається як тип культурної практики. Пропонується поняття тип культурної практики розглянути у контексті теорії «типізації» як становлення відповідного типу досвіду, конституюваного типізованими формами знання.

Вважається, що ядром сталої типіки досвіду самопроєктування є доквичний досвід або габітуальні схеми інтерпретації. У дискурсивному просторі доквичний досвід функціонує як латентний рівень дискурсу, утворює дорефлексивну світоглядну систему та є чинником формування психічного габітусу. Запропоновано визнавати, що стала типіка досвіду самопроєктування модифікується, коли наявні типізовані ресурси інтерпретації досвіду самопроєктування стають неконгруентними новим переживанням, які виникають на шляху особистісного самопроєктування.

Показано, що «семантичною матрицею» (М.Фуко) особистісного самопроєктування є тисячолітня традиція раціонального ставлення людини до самої себе укорінена в культурних практиках самопроєктування.

Ключові слова: типізація, практики самопроєктування, доквичний досвід, габітуальні схеми інтерпретації, психічний габітус.

Лебединская И.В. Типизация как путь становления культурных практик самопроектирования.

Аннотация. В статье рассматривается личностное самопроектирование как тип культурной практики. Предлагается понятие тип культурной практики проанализировать в контексте теории «типизации» как становление соответствующего типа опыта, конституйированного типизированными формами знания.

Показано, что ядром установившейся типики опыта самопроектирования, является доквический опыт или габитуальные схемы интерпретации. В дискурсивном пространстве доквический опыт функционирует как латентный уровень дискурса, образует дорефлексивную мировоззренческую систему и является фактором

формирования психического габитуса.

Предполагается, что «семантической матрицей» личностного самопроектирования является тысячелетняя традиция рационального отношения человека к самому себе укорененная в культурных практиках самопроектирования.

Ключевые слова: типизация, практики самопроектирования, доксический опыт, габитуальные схемы интерпретации, психический габитус.

Lebedynska I.V. Typing as way of becoming cultural practices of self - designing.

Abstract. *The article deals with personal self- designing as a type of cultural practice. It is proposed concept of a type of cultural practice analyzed in the context of the theory of "typing" as the becoming corresponding type of experience, constituted typed forms of knowledge.*

It is shown that the core fixed experience of self- designing is experience of doksa or habitually scheme of interpretation. At the discursive space experience of doksa functions as a latent level of discourse, forms a pre-reflexive ideological system and is a factor in the formation of mental habit.

It is assumed that the "semantic matrix" practices of self- designing are the tradition of rational man's relationship to himself rooted in cultural practices of self- designing.

Key words: typing, cultural practices of self- designing, experience of doksa, habitually scheme of interpretation, mental habit.

Актуальність дослідження. Проблема особистісного самопроектування належить до великих європейських наративів (Ж.-Ф.Ліотар), на універсальних цінностях, таких як особистісна свобода, здатність людини до розвитку та самореалізації, віра в силу людського розуму, сторіччями тримався західний культурний простір та європейська система освіти. Тому цілком природньо, що саме в цих традиціях як формах фіксації відповідного досвіду, ми шукаємо відповіді на виклики, які виникають сьогодні перед вітчизняною наукою, і психологією зокрема.

Проблема особистісного самопроектування хоча і має певну аналітичну історію, а визначення феномена проектування у сучасному науковому дискурсі вживається у досить широкому діапазоні від розуміння проектування як механізму гнучкого реагування, який робить будь-яку взаємодію технологічною, оскільки задає послідовність етапів та процедур його реалізації у прикладній психології, до інтерпретації

проекту як об'єктивованої суб'єктивності, результатом якої є нова реальність, що володіє власним значенням, в екзистенціальному психоаналізі Ж.П.Сартра, залишається багато в чому не досліджуваною. Проте актуальність проблеми є очевидною, оскільки особистісне самопроекткування є важливим чинником розвитку особистості (Н.Чепелева).

Постановка проблеми та мета дослідження. Думка про те, що себе, свій внутрішній світ, із реальністю існування якого ми погоджуємося і визначаємо як «накладання природного світу на суб'єкт з метою побудови власного способу семіотичного існування»[3,с.29] людина може конструювати так само цілеспрямовано, творчо і професійно як віртуальний або геометричний простір, кінець кінцем задається запитанням, що таке «себе» та якими інструментами (особистісними, культурними, психологічними) ми володіємо, щоб здійснити цю задачу. Тому *метою* даної статті є інтерпретація типізації досвіду особистісного самопроекткування як культурної практики.

Основний виклад. Особистісне самопроекткування як «здатність людини діяти за власним задумом, планом або проектом» (Н.Чепелева) як запас знання про себе складається з типізацій, яким людина приписує певні атрибути, певні функції, певну поведінку. Вони для нас є релевантними лише настільки, наскільки відповідають більш-менш «добре» цим типізаціям, вважають автори роботи «Структури життєсвіту» [15,с.90]. Тобто, особистісне самопроекткування як тип культурної практики утворюється типізованими формами знання відповідного досвіду, які конститууюються смисловим зв'язком між релевантними раніше й новими визначеннями певної проблематичної ситуації», що виникає на шляху самопроекткування людини.[15,с.249].

Смисловий зв'язок, який встановлюється між подіями, що відбулися у суб'єктивному світі людини, відторгається від конкретної проблемної ситуації, переміщується до системи зримих просторових відносин і каузальних зв'язків і перетворюється на самостійний феномен, втрачаючи вихідний безпосередній зв'язок. Відділення смислу від події, за П.Рікером, є важливою функцією дистанціювання, яке послаблює референціальність дискурсу і надає йому більш універсального значення.

Перехід від усного висловлювання до письмового тексту, є вторинною формою дистанціювання, яка відриває дискурс від підвищеної конкретності ситуації висловлювання. Зв'язок із реальністю виникає на рівні дискурсу, що утримує у собі покажчики на ситуацію

комунікації, на автора і адресата повідомлення. Так само і «переживання стають осмисленими лише тоді, коли вони витлумачуються post hoc і схоплюються мною як повністю описаний досвід. Таким чином, суб'єктивно осмисленими є лише ті переживання, які пригадуються поза їхньою актуальністю, конституювання яких стає темою запитування і позиція яких витлумачується у наявній схемі інтерпретації [15,с.29].

Внутрішній світ самодистанціювання людина створює завдяки здатності до внутрішнього діалогу, яка у свою чергу як одна з екзистенційних характеристик особистісного буття (М.Бахтін, А.Ленгле), є необхідною умовою становлення рефлексивної свідомості, а отже і створення особистісного проекту, якщо його розуміти як «відрефлексоване інтенціональне утворення» (Н.Чепелева). «Якщо я розмовляю сам із собою, я створюю внутрішній світ самодистанціювання. Якщо я розмовляю з іншим, виникає зовнішній світ самотрансценденції (подія). Буття особистістю є процесом постійного обміну зі світом і взаємообміну із самим собою і світом»[8, с.360]. Постійне засвоювання форм дистанціювання від безпосередньої ситуації ряд сучасних дослідників (Д.Леонтьєв) інтерпретує як шлях набуття особистісної свободи, автономії і здатності до самодетермінації, як нарощування здатності людини до самоорганізації як одного з механізмів конструювання життєвого проекту.

Історія життя, яка сприймається як безперервна послідовність подій, насправді є результатом абстрагуючих реальність текстуальних практик, які підкорюючись руху смислу відбирають і перетасовують ситуації, персонажу та їх вчинки і вибудовують власну версію подій: щось переписують, чомусь віддають перевагу, перетворюють конфліктні події на альтернативні, випадкові фрагменти на значимі епізоди, віддаляють одні проблеми і навпаки наближують та прискорюють інші. Минуле, побудоване як часова послідовність, стає історією або плотом (plot – Х.Уайт) смисловий порядок, якого залежить не від реальних подій, а від дискурсивного контексту. Віддаленість у часі від про-тексту, тексту-донору посилює гральний характер поведінки з прото-текстом та знімає його авторитарність. Як наслідок, у текстах донорах змінюється поняття норми, зміщується кут культурної проєкції – прототекст начебто виштовхує самого-себе: елементи заднього плану переміщуються на передній, а вихідна проєкція тексту не поглинається, а розщеплюється [12, с.39].

Саме це дало підстави П.Бурд'є трактувати написання лінійної

історії життя і спробу зрозуміти «життя як унікальну і самодостатню серію послідовних подій, які не мають інших зв'язків крім асоціювання з деяким «об'єктом», що володіє єдиною константою у вигляді імені власного, принесенням себе в жертву риторичній ілюзії», виходом з якої вчений запропонував вважати поняття траєкторії як серії положень, які послідовно займає один і той самий агент у просторі, що постійно змінюється і трансформується [1,с.78].

Французьке слово *projet*, до якого апелює Ж.П.Сартр (Ж.П.Сартр є ключовою фігурою у розробці теорії проекту в західній культурній практиці), походить від латинського *pro* – *ісісе*, що означає, зокрема, «кидати вперед», «тримати попереду». Етимологія французького слова *projet* відображає головну тональність феномена проектування, з чим фактично погоджується і П.Рікер, коли визначає проект як «моє стремління досягти якої-небудь мети, стремління, в якому майбутнє присутнє інакше, ніж у простому очікуванні». Тобто, часовість відіграє конституюючу роль у феномені самопроектування як смислового явищі і вже не може трактуватися лише як умова його пізнання [9,с.12].

Дійсно, все, що з нами трапляється від народження до смерті, відбувається у певному часовому горизонті – дитинства, юності, зрілості і старіння. Ці визначення не просто примхи нашої уяви. Це закарбовані в структурі нашої суб'єктивності «категорії біографічної артикуляції», які сприймаються нами як природні настанови і відіграють важливу роль не тільки у нашому саморозумінні, але й в можливостях самопроектування. Як інтерсуб'єктивно сформовані категорії, вони нав'язуються кожній окремій людині і перетворюються нею на внутрішні. Часова артикуляція окремого дня та часова артикуляція всієї біографії людини перебувають в обопільних стосунках. З одного боку, біографічна артикуляція є вищою щодо денних ритмів... Проте, з іншого, інтерпретації та начерки, смисловим масштабом яких є вся біографія, вкладені в денний плин внутрішньої тривалості і визначаються актуальною ситуацією [15,с.70].

Послідовність окремих одиничних досвідів має велике значення і корелятивно до цього велике значення має те, яке «місце» в біографії людини посідає той або інший досвід. Якщо ми вже як дорослі люди повертаємося до минулих подій нашого життя та осмислюємо себе в його певному часовому відрізьку, ми можемо «відкрити» в ньому для себе вирішальні одиничні досвіди. Це можуть бути зустрічі з особистостями, прочитані книги, наші хвороби, мандри, культурні

події, які відіграли вирішальну роль у нашому житті завдяки тому, що з'явилися в особливому часовому пункті нашого духовного розвитку, «вчасно», «зарано» або «запізно»[15,с.70-71].

Рефлексивні процедури переосмислення себе та свого життя встановлюють смисловий зв'язок відповідальності між нашим минулим, теперішнім та майбутнім. Ми не можемо переписати текст власного життя, як ми це робимо, коли переписуємо сторінки власних творів, але ми можемо, розпочинаючи новий причинний ряд – нове помешкання, нову роботу, нові стосунки – зробити певні висновки, щось врахувати, а щось залишити, від чогось відмовитись, а щось віддалити в часі. Ми сприймаємо власну життєву історію як свою ідентичність і тому нам необхідно навчитись дивитись на себе і на свої вчинки зі сторони, відсторонено, оцінюючи у тому числі невикористані у минулому можливості, адже, як стверджує Н.Луман, «все що відбувається осмислено, відбувається в горизонті інших можливостей»[9,с.12].

Чим, наприклад, нас приваблює майбутнє? Свободою проектування. Відкритість та невизначеність майбутнього конституують свободу особистісного руху в просторі майбутнього.

Вибори, які робить людина, вважає С. Мадді, – завжди вибори між минулим та майбутнім. Майбутнє забарвлене невідомим. Його не завжди можливо передбачити, оскільки події мають властивість виходити за межі людських намірів. Ця зона ризику, смислової невизначеності постійно присутня в людському житті. Людська мудрість, вважають дослідники, виявляється і в тому, наскільки людина здатна здолати невизначеність майбутнього, наскільки вона усвідомлює необхідність цієї невизначеності.

Тому, обираючи майбутнє, ми обираємо тривогу та неспокій. Тобто, говорячи словами С. Мадді, беремо на себе тривогу. Ось чому у людей так часто виникає бажання уникнути цієї екзистенціальної тривоги, а отже, обрати минуле, наше знання минулого як певну стабільність і передбачуваність або жити сучасним, не думаючи про майбутнє, яке бентежить своєю непередбачуваністю та необов'язковістю. Але тоді постає інше питання: проблема переживання втрачених, невикористаних, загублених можливостей, яка трансформується в почуття провини. Обидва почуття: і провини, і тривоги, – породжують психологічний дискомфорт. Але вони не сумірні стосовно особистісного самопроектування людини. Адже зусилля, які людина спрямовує на майбутнє, реалізацію задумів, планів

та проєктів, розширюють простір сучасного, насичують його додатковим мотиваційним потенціалом, що породжує людську активність та креативність, а переживання невизначеності майбутнього сприймається людиною як свобода, що як раз і конститується рухом невизначеності [7, с.214].

Неконгруентність нових переживань, нового досвіду самопроєктування попередньому досвіду, у тому числі, наприклад, програвання у власній уяві майбутніх подій і рішень, які «належать до практичного виміру буття екзистенції і вважаються мотивацією до екзистенційного смислу та створенню того, що має цінність» (А.Ленгле), розриває ланцюг самозрозумілостей, які є ядром габітуальної схеми інтерпретації, і модифікує сталу типіку досвіду самопроєктування [15,с.96]. Інакше говорячи, досвід самопроєктування починає реінтерпретуватися тоді, коли наявні ресурси осмислення, інтерпретації та прийняття тієї чи іншої версії подій, що відбуваються і вимагають від людини прийняття певного рішення, не уміщуються в наявні схеми інтерпретації та стратегії самопроєктування.

Згідно з П.Бурд'є, габітуальна схема інтерпретації – це інкорпорований стан, в якому певний досвід начебто відповідає самому порядку речей та існує як універсальний принцип бачення, як система категорій сприйняття, мислення та дії. Узгодженість об'єктивних і когнітивних структур, як і згода між внутрішніми очікуваннями людини та зовнішніми подіями, формують доксихний досвід. «Нететичні «тези» докси ніколи не викликають запитань. Як «вибір», який не помічають, ці тези розглядаються як дещо само собою зрозуміле та розташовуються поза системою стосунків, де вони можуть критикуватися» [2, с.293].

Очевидність, природність та неминучість цього типу досвіду, котрий існує як «інтегровані гештальти», виражається у мовленнєвих практиках у вигляді прислів'їв, приказок, загадок, пісень, віршів, у культурних традиціях, стереотипах, табу та очевидностях, таких, як наприклад, звичай певним чином випікати пиріг, який ніколи не може бути невірним. Він же виявляє своє вираження й у технічних практиках: у структурі організації простору і часу, в усіх техніках тіла, манерах, вмінні себе тримати, в будь-яких практиках, які майже завжди водночас технічні та ритуальні.[2, с.292].

Важливість доксихного досвіду полягає в тому, що він утворює «латентний ідеологічний рівень дискурсу» (Н.Лукман), тобто формує первісну світоглядну систему, яка не піддається сумніву, не

рефлексується, а існує як світ культурних повсякденних очевидностей: поганий – гарний, добрий – злий, свій – чужий, транлюється значущими іншими, викликає довіру, а отже, приймається на віру. Комунікують вони спонтанно, непримітно, ненав’язливо, у вигляді натяків, симпатій та імплікацій. Логіка повсякденної мови попросту виявляється стратегією повсякденної аргументації, а повсякденний дискурс містить залишок, який не знімається і стає обов’язковістю передумов [6, с.63-69].

Проте, як зауважує Н.Еліас, процес цивілізації індивіда, як і суспільства загалом, і донині протікає великою мірою сліпо. За свідомими планами дорослих у справі виховання молодого покоління стоять певні відносини з ним, що мають непередбачуваний вплив на психічну організацію дітей і формують функції, про які дорослі, по суті, й не здогадуються... Так само ніхто не планує й створення габітусу, що відповідає суспільним нормам і водночас вважається суб’єктивно задовільним, вважає дослідник. «Процес суспільного моделювання в сенсі західноєвропейської цивілізації проходить особливо важко. Щоб хоч якоюсь мірою виявитися вдалим, він, відповідно до будови західного суспільства, повинен здійснити надзвичайно глибоку диференціацію, надзвичайно суворе й стабільне регулювання психічного апарату. Тому і в суспільстві загалом, і передовсім у його середніх та верхніх прошарках цей процес триває довше ніж у менш диференційованих суспільствах. І через це в західному світі індивід пізніше досягає психічного габітусу дорослої людини та здатності виконувати її функції. А саме поява такого габітусу загалом знаменує завершення індивідуального цивілізаційного процесу [5, с.514 – 516].

Однією із проблемних ситуацій навколо яких відбувається типізація культурних практик самопроєктування стає щоденна турбота людини про себе. «Семантичною матрицею» (М.Фуко) досвіду самопроєктування християнського світогляду був античний принцип «турботи про себе», який заклав засади тисячолітньої традиції раціонального ставлення людини до самої себе. Причиною появи «практик себе» в античному світі М.Фуко вважав прагнення людини збагнути істину, яка, на думку вченого, не дається людині просто так. Можливості збагнути істину, за М.Фуко, базуються на трьох головних постулатах, на яких фактично тримаються античні уявлення про внутрішній світ людини.

Сутність першого постулату полягає в тому, що людина як така не здатна збагнути істину. Щоб збагнути істину, людина має

змінюватися, ставати відмінною від самої себе, тобто іншою. «Істина дається суб'єкту тільки ціною введення в гру самого існування суб'єкта. Тому, що такий як він є, він не здатний досягнути істини»[13,с.28]. Як можна було б проінтерпретувати цей висновок французького дослідника. Для М.Фуко не є важливим як греки дійшли такого висновку. Проте це є важливим для нас. Адже істина – один із інструментів рефлексивної свідомості, яка вважається основою особистісної самодетермінації. На відміну від жорстко детермінованих, передбачуваних та заданих дій і стійких тенденцій поведінки, які є у будь-якої людини, вчинки, цілі, стратегії, витоком яких є рефлексивна свідомість, є не завжди і не у всіх, а отже потребують особистісних зусиль та повної особистісної включеності, зауважує Д.Леонтьєв [8, с.121].

Постулат другий, на якому, за версією М.Фуко, тримається антична духовна парадигма, стосується культурних форм завдяки яким може здійснюватися трансформація суб'єкта. М.Фуко звертає увагу на дві великі форми – працю та ерос. «Ерос і аскеза, я думаю, дві великі форми, в яких західна духовність розмістила різноманітні способи перетворення суб'єкта відповідно до істини»[11,с.28]. І третій постулат духовності, це оберненість зусиль у пошуках істини на саму людину, завдяки чому вона отримує блаженство зупинки «побудови себе». Тобто, ні технічна раціональність, ні тривіальне ставлення до себе як до об'єкта самопроекування і навіть не набутий досвід змушують людину перетворювати та проектувати себе, а радість і свобода, яку вона отримує від процесу самопроекування, оскільки важко собі уявити, що протягом усього свого культурного існування людина докладала таких зусиль, проєктуючи себе лише під тиском, муштрою та дисципліною.

Висновки. Становлення культурних практик особистісного самопроекування відбувається шляхом типізації відповідного досвіду. Типізація особистісного самопроекування передбачає встановлення смислового зв'язку між релевантними подіями у суб'єктивному світі людини.

Ядром сталої типіки досвіду самопроекування як типу культурної практики є доквичний досвід або габітуальні схеми інтерпретації, які функціонують як латентний рівень ідеологічного дискурсу та утворюють дорефлексивну світоглядну систему.

Необхідним полем значень або «семантичною матрицею» становлення культурних практик самопроекування є щоденна турбота людини про себе або «практики себе», які закладають основи

раціонального існування людини.

Література

- 1.Бурдые П. Биографическая иллюзия // Интеракция. Интервью. Интерпретация. – 2002. – №1. – С. 75-81.
- 2.Бурдые П. Поля Бурдые П. Социальное пространство: поле и практики / П. Бурдые; [Пер. с фр. Н. А. Шматко]. — М.: Ин-т экспериментальной социологии; СПб.: Алетей, 2005. — 576с.
3. Греймас А. – Ж. Структурная семантика: Поиск метода / А. – Ж.Греймас ; [Пер. с фр. Л.Зиминой]. – М.: Академический Проект, 2004. – 368с.
- 4.Дискурс як когнітивно – комунікативний феномен / під загальною ред. Шевченко І.С.: монографія. – Харків: Константа, 2005. – 356с.
- 5.Еліас Н. Процес цивілізації. Соціогенетичні і психогенетичні дослідження – К: Видавничий дім «Альтернативи», 2003. – 672с.
- 6.Касавин И.Т. Текст. Дискурс. Контекст. Введение в социальную эпистемологию языка. – М.: «Канон+ «РООН» Реабилитация», 2008. - 544с.
- 7.Лебединська І.В. Ідентичність і культура. Досвід психологічної інтерпретації / І.В.Лебединська. – К.: Золоті ворота, 2012. – 278с.
- 8.Леонтьев Д.А., Осин Е.Н. Печать экзистенциализма: эмпирические корреляты экзистенциального мировоззрения / Экзистенциальная традиция: философия, психология, психотерапия. – 2007. – №1(10). – С.121 – 130.
- 9.Луман Н. Час і системна раціональність // Н.Луман; [Пер. з нім. М.Бойченка]. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 224с.
- 10.Лэнгле А. Экзистенция индивидуальности / Психология индивидуальности: новые модели и концепции / А. Лэнгле; под науч. Ред. Е.Старовойтенко, В.Шадрикова. – М.: НОУ ВПО МПСИ, 2009. – 384с.
- 11.Титаренко Т.М. Психологічні практики конструювання життя в умовах постмодерної соціальності: монографія / Т.М. Титаренко, О.М.Кочубейник, К.О.Черемних; Національна Академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – К.: Міленіум, 2014. – 206с.
- 12.Фатеева Н.А. Контрапункт интертекстуальности, или Интертекст в мире текстов/ Н.А. Фатеева . – М.: Агар, 2000. – 280с.
- 13.Фуко М. Герменевтика субъекта: Курс лекций, прочитанных в Коллеж де Франс в 1981 – 1982 учебном году / М.Фуко; [Пер. с фр.

А.Погоняйло]. – Спб: Наука, 2007. – 677с.

14.Чепелева Н.В. Дискурсивні засоби самопроекування особистості / Н.В.Чепелева // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Тематичний випуск «Актуальні проблеми когнітивної психології». – Острого: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2013. – Вип.24. – С.7 – 11.

15.Шюц А. Структури життєсвіту / А. Шюц, Т. Лукман; [Пер. з нім. та післямова В. Кебуладзе]. — К. : Український Центр духовної культури, 2004. — 560с.

References transliterated

1. Burde P. Biograficheskaya illyuziya //Interaktsiya. Intervyu. Interpretatsiya. – 2002. – #1. – S. 75-81.

2. Burde P. Poly Burde P. Sotsialnoe prostranstvo: pole i praktiki / P. Burde; [Per. s fr. N. A. Shmatko]. — М. : In-t eksperimentalnoy sotsiologii; SPb. : Aleteyya, 2005. – 576s.

3. Greymas A. – Zh. Strukturnaya semantika: Poisk metoda / A. – Zh.Greymas ; [Per. s fr. L.Ziminoy]. – М.: Akademicheskii Proekt, 2004. – 368s.

4. Diskurs yak kognitivno – komunikativniy fenomen / pid zagalnoyu red. Shevchenko I.S., Monografiya. – Harkiv: Konstanta, 2005. – 356s.

5. Ellas N. Protses tsivilizatsiyi. Sotsiogenetichni i psihogenetichni doslidzhennya – K: Vidavnichiy dim «Alternativi». – 2003. – 672s.

6. Kasavin I.T. Tekst. Diskurs. Kontekst. Vvedenie v sotsialnyu epistemologiyu yazyika. – М.: «Kanon «ROON» Reabilitatsiya», 2008. – 544s.

7. Lebedinska I.V. Identichnist i kultura. Dosvid psihologichnoyi interpretatsiyi / I.V.Lebedinska. – K.: Zoloti vorota, 2012. – 278s.

8. Leontev D.A.,Osin E.N. Pechat ekzistentsializma: empiricheskie korrelyaty ekzistentsialnogo mirovozzreniya / Ekzistentsialnaya traditsiya: filosofiya, psihologiya, psihoterapiya. – 2007. – #1(10). – S.121 – 130.

9. Luman N. Chas i sistemna ratsionalnist // N.Luman; [Per. z nim. M.Boychenka]. – K.: Tsentр uchbovoyi literaturi, 2011. – 224s.

10. Lenge A. Ekzistentsiya individualnosti / Psihologiya individualnosti: novyye modeli i kontseptsii / Pod nauch. Red. E.Starovoytenko, V.Shadrikova. – М.: NOU VPO MPSI, 2009. – 384s.

11. Titarenko T.M. Psihologichni praktiki konstruyuvannya zhittya v umovah postmodernoyi sotsialnosti: monografiya / T.M. Titarenko, O.M.Kochubeynik, K.O.Cheremnih; Natsionalna Akademiya pedagogichnih

nauk Ukraini, Institut sotsialnoyi ta politichnoyi psihologiyi. – K.: MIlennium, 2014. – 206s.

12. Fateeva N.A. Kontrapunkt intertekstualnosti, ili Intertekst v mire tekstov. – M.: Agar, 2000. – 280s.

13. Fuko M. Germenevtika subekta: Kurs lektsiy, pročitannyh v Kollezh de Frans v 1981 – 1982 uchebnoy godu / M.Fuko; [Per. s fr.A.Pogonyaylo]. – Spb.: Nauka, 2007. – 677s.

14. Chepeleva N.V. Diskursivni zasobi samoproektuvannya osobistosti / N.V.Chepeleva // Naukovi zapiski. Seriya «Psihologiya i pedagogika». Tematichnyy vipusk «Aktualni problemi kognitivnoyi psihologiyi». – Ostrog: Vid-vo Natsionalnoho universitetu «Ostrozka akademiya», 2013. – Vip.24. – S.7 – 11.

15. Shyuts A, Lukman T.. Strukturi zhittesvitu / A. Shyuts, T. Lukman; [Per. z nim. ta pIslyamova V. Kebuladze]. — K. : Ukrayinskiy Tsentri duhovnoyi kulturi, 2004. — 560s.

Актуальні проблеми психології Т.2. Вип. 9.2015. ISSN 2072-4772